

UDK 811.163.42'255=112.2:030

811.122.2'255=163.42:030

81'374=163.42=112.2

Izvorni znanstveni članak

Primljen 5. VI. 2013.

MIRKO GOJMERAC ♦ PAVAO MIKIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu / Sveučilište u Zadru

mirko.gojmerac@gmail.com / pmikic@unizd.hr

INFORMACIJA I DEZINFORMACIJA U RJEČNIKU

Sažetak

Rječnici se s obzirom na svoju strukturu mogu opisati kao sklop različitih dijelova, tj. kompleksa informacija koje se međusobno nadopunjuju. Centralno mjesto pritom pripada rječničkome članku koji donosi informacije o pojedinim riječima ili grupama riječi i predstavlja informacijsko težište. Ostali dijelovi rječnika poput uvoda, napomena za uporabu, popisa korištenih izvora itd., jesu komplementarnog karaktera. Njihova je glavna zadaća da u skraćenom obliku i na jednome mjestu opisuju informacije koje se pojavljuju u mnogim natuknicama.

Pojedine pak natuknice ili rječnički članci predstavljaju najveće samostalne informacijske jedinice. Lektira jednog jedinog rječničkog članka dovoljna je za pribavljanje svih informacija o dotičnoj natuknici te stoga nije potrebno čitati veći niz natuknica ili pak cijeli rječnik. Pored gramatičkih podataka, leksikografskih definicija i komentara, primjera, upućivanja na druge natuknice i sama struktura rječničkog članka predstavlja također važan izvor informacija. Ta se struktura očituje kroz interpunkciju, tipografske formate i druge oblike organizacije teksta kao što su odlomci i može se opisati kao organizirani slijed različitih informacijskih modula.

Ako zavirimo u hrvatsko-njemačke rječnike izdane u našoj zemlji, ostat ćemo neugodno iznenađeni, štoviše zaprepašteni, svojim očima ne ćemo vjerovati da je u današnje vrijeme moguće naći u jednome rječniku tolike pogreške i dezinformacije na svim razinama njegove informacijske

strukture. Nalaze se tu npr. „informacije“ da sintagma *krava muzara* na njemačkom jeziku glasi *melkende Kuh* (što zapravo znači ‚krava koja muze drugu kravu‘), da *akademac* (*pitomac vojne akademije*) treba prevesti kao *Militärakademiker* (pravi je ekvivalent *Student der Militärakademie*), da dvadeset godina nakon raspada Jugoslavije još uvijek u rječniku postoji *Savezni sekretarijat za vanjske poslove (SSVP) – das Bundessekretariat für auswärtige Angelegenheiten* i *Savezno izvršno vijeće (SIV) – der Bundesvollzugsrat*, da je *Međimurje* ‚područje u Jugoslaviji između Mure i Drave‘ itd. Tome treba pribrojiti još bezbrojne krive definicije, pogriješne gramatičke, etimološke i enciklopedjske navode koje ćemo analizirati i sistematizirati u našem prilogu.

Ključne riječi: rječnička informacija, struktura rječničkog članka, leksikografske definicije, gramatičke, povijesne i ostale leksikografske odrednice u rječniku

1. Rječnik kao strukturirana informacija

Latinski glagol *informare* znači ‚oblikovati, dati nečemu oblik, formu‘. Informacija je rasprostranjen pojam koji se rabi u mnogim znanstvenim disciplinama. U humanističkim znanostima kao i u svakodnevnoj uporabi informaciji se pripisuje značenje kao njezino intrinzičko svojstvo. To je skup znakova koji primatelju nešto znače. Radi se o vremenskom slijedu signala čiji smisao i značenje primatelj interpretira u skladu sa svojim mogućnostima i sposobnostima. Informacija dakle nekom potencijalnom adresatu nešto priopćava. Dezinformacija pak znači širenje lažnih ili obmanjujućih informacija. To se može dogoditi pogriješkom, dakle slučajno, ili pak svjesno, a onda se radi o laži ili prijevari radi manipulacije, npr. javnog mijenja ili utjecaja na potencijalne kupce. Dezinformacija može biti izravna, tj. laž, prijevara, ili neizravna kao suptilno prikrivanje provjerenih objektivnih činjenica ili ometanje i zataškavanje istine te izazivanje krivih prosudaba. U slučaju hrvatsko-njemačkih rječnika radi se uglavnom o dezinformacijama nastalim iz nemara, površnosti i neznanja, ukratko o pogriješcima. S obzirom na prostor koji nam stoji na raspolaganju nismo se upustili u detaljniju raščlambu pojma informacije. Naš pojam informacije i dezinformacije odnosi se na leksikografske informacije, njih smo nastojali analizirati u nekoliko

najpoznatijih hrvatsko-njemačkih rječnika. Pritom su se same od sebe zbog svoje učestalosti nametnule leksikografske pogriješke kao glavni predmet istraživanja. Sustavno smo ih na nekoliko razina jezičnog opisa poredali u vrste i podvrste, opisali u čemu se sastoje i predložili poboljšanja. Statistička obrada pogriješaka prekoračila bi okvire koji su zadani za priloge u ovome zborniku.

Pisanje i izradba rječnika glavni je leksikografski posao. Taj posao može se obavljati iz vrlo različitih motiva i pobuda i može slijediti različite ciljeve. Da bi se dobro obavio, potrebno je temeljito leksikografsko i općejezično znanje koje će autorima omogućiti da uoče i ispravno klasificiraju i interpretiraju leksikografske činjenice. Radi se o vrlo teškoj poslu pa stoga ne čudi među njemačkim leksikografima popularna izreka *nur den Verdammten lasse man ein Wörterbuch machen* ('samo se prokletima daje da izrađuju rječnike'). Radi se o poslu koji nikad nije dovršen. Ako neki rječnik za sebe tvrdi da obuhvaća cjelokupni leksik nekog jezika i donosi sve relevantne informacije o leksičkim jedinicama, to može samo značiti da sadrži natuknice od A do Ž, i ništa više, jer uvijek se radi o izboru. Kriteriji za izbor mogu biti vrlo različiti, a dojam potpunosti i cjelovitosti opisa može se temeljiti npr. na predodžbi o temeljnom leksiku kao komunikativnom minimumu, ili na učestalosti svakodnevnog pojavljivanja riječi i sl.

1.1. Mikrostruktura rječnika

Rječnici se s obzirom na svoju strukturu mogu opisati kao sklop različitih dijelova, tj. kompleksa informacija koje se međusobno nadopunjuju. Centralno mjesto pritom pripada rječničkome članku koji donosi informacije o pojedinim rječima ili grupama riječi i predstavlja informacijsko težište. Ostali dijelovi rječnika poput uvoda, napomena za uporabu, popisa korištenih izvora itd., jesu komplementarnog karaktera. Njihova je glavna zadaća da u skraćenom obliku i na jednome mjestu opisuju informacije koje se pojavljuju u mnogim natuknicama.

Pojedine pak natuknice ili rječnički članci predstavljaju najveće samostalne informacijske jedinice, sadržajno zatvorene cjeline s visokom

internom koherencijom i informacijskom autonomijom. Lektira jednog jedinog rječničkog članka u principu je dovoljna za pribavljanje svih informacija o dotičnoj natuknici te stoga nije potrebno čitati veći niz natuknica ili pak cijeli rječnik. Pored gramatičkih podataka, leksikografskih definicija i komentara, primjera, upućivanja na druge natuknice i sama struktura rječničkog članka predstavlja također važan izvor informacija. Ta se mikrostruktura očituje kroz interpunkciju, tipografske formate i druge oblike organizacije teksta, kao što su odlomci, i može se opisati kao organizirani slijed različitih informacijskih modula.¹

1.2. Makrostruktura rječnika

Makrostruktura rječnika kao princip organizacije određuje redoslijed natuknica pri čemu se postavlja pitanje što je to natuknica i u kojem se obliku navodi u rječniku. Natuknica ili lema reprezentira etimon ili leksem iz područja koje obrađuje rječnik i to u konvencionaliziranom obliku. U standardnojezičnim rječnicima kanonski oblik leksema predstavlja natuknicu, pri čemu za pojedine vrste riječi postoje određene konvencije, npr. imenice se navode s oznakom roda u nominativu jednine, glagoli u infinitivu, pridjevi u neflektiranom obliku pozitiva itd. Frazeologizmi se pak lematiziraju prema prvom ili pak najvažnijem leksemu, homonimi se donose kao homografi, ali se indiciraju itd.

Redoslijed natuknica proizlazi iz određenog abecednog ili pojmovnog sustava. Najčešće se natuknica uvodi u rječnik prema abecednom mjestu inicijalnog slova, ali postoje i drugačiji sustavi, npr. s „glavnom abecedom“ i „podabecedom“ uslijed čega nastaju tzv. „leksikografska gnijezda“ s prednošću opisa cijelih skupina leksema koji su morfološki povezani, npr. nakon „glavnog“ leksema navode se i opisuju složenice i izvedenice toga leksema.

Neabecedni ili pojmovni sustavi lematiziranja primjenjuju se u slikovnim rječnicima kao i u rječnicima koji su onomaziološki ili pojmovno strukturirani i tvore pojmovne piramide. Pritom se postavlja

¹ Pojmove mikrostrukture i makrostrukture rječnika rabimo u skladu s tradicijom njemačke leksikografije, npr. kako ih definira M. Schläefer (2002).

principijelno pitanje statusa i podrijetla pojmovnih sustava koji nisu „prirodni“ ili univezalni, već odraz sociokulturnih osobitosti pojedinih jezičnih zajednica.

2. Struktura rječničkog članka

Struktura rječničkog članka kod većine općih rječnika je dvodijelna. Lema ili natuknica čini prvi dio te strukture, a opisi značenja, etimologije, frazeologizmi itd. drugi dio. Sama lema u nekim rječnicima još donosi i informacije o slogovnoj strukturi i naglasku, a ujedno predstavlja i ortografski oblik natuknice prema već uobičajenim konvencijama, npr. nominativ jednine, infinitiv itd. Evo primjera iz jednog njemačkog jednojezičnog i jednog hrvatskog dvojezičnog rječnika:

Aka|de|mi|ker, der; -s, - : 1. *jmd., der eine Universitäts- od. Hochschulausbildung hat.* 2. (selten) *Mitglied einer Akademie.* (Duden, 2003: 109)

anđeo – Engel, der; -s, -;

< gr. áγγελος = glasnik, glasonoša = Bote, Gesandter >
vanzemaljsko, većinom krilato zamišljeno biće koje djeluje kao glasnik Božji – als Bote Gottes wirkendes, meist mit Flügeln gedachtes außerirdisches Wesen;

svatko ima svog anđela čuvara – jeder hat seinen Schutzengel;

***pravi anđeo** – ein wahrer Engel, ein herzensguter Mensch; **crni anđeo** – böses Wesen, Teufel; **dobar kao anđeo** – herzensgut, von einer Engelsgüte; **pali anđeo** – gefallener Engel; **anđeo blagovijesti** – der Engel der Verkündigung; **anđeo smrti** – Würgeengel; **anđeo čuvar** – Schutzengel; **došao je kao anđeo spasitelj** – er erschien als rettender Engel; **bila je anđeo siromaha** – sie war ein Engel der Armen; **anđeli su došli po koga** – die Engel haben jdn. in den Schlaf gesungen; **to te spasio tvoj dobri anđeo** – das hat dir dein guter Engel eingegeben. (Mikić – Gojmerac, 2011: 14)

Tradicionalni i najčešći informacijski i tekstualni obrazac predstavlja, kao što gore vidimo, jednu prema informacijskim razinama i modulima raščlanjenu strukturu koja se još eksplicitno naglašava kroz odlomke i različite tipografske formate, interpunkciju itd. Struktura rječničkih članaka, ako se konzekventno provodi kroz cijeli rječnik, tvori određeni sustav, što čini makrostrukturu nekog rječnika. Pojedini segmenti rječničkog članka tako dobivaju svoju informacijsku vrijednost na temelju položaja u strukturi dotičnog članka, npr. na temelju redoslijeda navedenih značenja neke natuknice možemo zaključiti koje je značenje primarno, a koje sporedno, preneseno itd. Struktura rječničkog članka manifestira se kao organizirani slijed raznih informacijskih modula. Takav leksikografski postupak omogućava vrlo pregledan i komprimiran prikaz kompleksnih značenja.

Unutar druge sastavnice, one opisne, obično se razlikuju dva dijela, formalni i sadržajni. U formalni dio spadaju na primjer kod njemačkih imenica podatci o gramatičkom rodu, nastavak za genitiv jednine i za množinu, kod glagola osnove za tvorbu preterita i participa perfekta u nepravilnih glagola itd. Opis značenja donosi se na različite načine, leksikografskim definicijama, sinonimima, primjerima uporabe u obliku rečenica itd.

Iako se na prvi pogled čini da u ovome dijelu rječničkog članka ne bi trebalo biti problema i pogrješaka, u hrvatsko-njemačkim i njemačko-hrvatskim rječnicima nije tako. Na primjer, u predgovoru Jakić – Hurmova *Hrvatsko-njemačkog rječnika* (2004.) piše da ćemo kod pojedinih natuknica naći raznorazne odrednice, vremenske, prostorne, etimološke itd. kao i gramatičke podatke. Kad se počnu čitati natuknice u tome rječniku te se cijeli rječnik malo detaljnije prolista, vrlo brzo se ustanovi da obećanje dano u predgovoru nije održano! Sve su odrednice kao i njihove skraćenice, doduše u predgovoru navedene, ali nije pojašnjeno zašto se one stvaljaju i prema kojem kriteriju. Vjerojatno je motivacija autora bila da će mnoštvo odrednica i podataka ostaviti dobar dojam jer će se vidjeti da su autori mislili na mnoge informacije koje će pomoći korisniku pri korištenju njihova rječnika. Dodavanje odrednica pojedinim natuknicama doista daje rječniku veću znanstvenu težinu, temeljitost i

uvjerljivost, pod uvjetom da nisu kao u rječniku Jakić – Hurm suviše, a mnoge uz to još i pogrješne.

Evo najčešćih tipova i vrsta formalnih pogrješaka:

a) označavanje vrste riječi

Ako se na primjer u rječniku stavlja podatak (*pridj.*), onda to mora biti dosljedno kod svih natuknica te vrste riječi, a ne proizvoljno:

- str. 61. **crven** (*pridj.*) – rot
- str. 1220. **zelen** (*pridj.*) – grün
- str. 1243. **žut** – gelb
- str. 23. **bijel** – weiß
- str. 59. **crn** – schwarz

b) označavanje gramatičkog roda (navođenje člana)

Bezbroj je primjera u spomenutom rječniku gdje je genus naveden pogrješno ili nije naveden. Razlog zašto su kod ogromnog broja natuknica navedeni krivi nastavci u genitivu jednine i nominativu množine ne može se odgonetnuti. Evo nekoliko primjera za navođenje, nenavođenje i krivo navođenje roda:

- str. 710. **podbijač** – Stemmeißel (-s, -) (nije naveden rod)
- str. 703. **plod** – Resultat (-s, -e). (nije naveden rod)
- str. 700. **plavetnik** – (*bot.*) Salbei m ili n (-s). (u *Duden. Universalwörterbuch*² je *m* ili *f*, a ne *m* ili *n* kako je u spomenutom rječniku)
- str. 137. **egzantem** (*med.*) Exanthem (-s, -e). (nije naveden rod)
- str. 151. **fišek** (*tur.*) – Stanitzel m ili n (-s, -) (u *DUW* je rod samo *n*, a ne kao u ovom rječniku *m* ili *n*)
- str. 46. **brzinomjer** – Tachometer m (-s, -). (u *DUW* je *m*, ali i *n*)
- str. 315. **kardinalski šešir** – Kardinalhut m (nema nikakvih gramatičkih odrednica)

² U nastavku teksta rabić ćemo skraćenicu *DUW*.

str. 1155. **vidra** (*zool.*) – Fischotter f (-, -n), Sumpfotter f (-, -n), (u *DUW* je *Fischotter* kao i *Sumpftotter* m, a ne *f*, kako stoji u rječniku)

str. 442. **magnat** (*velikaš*) (*pov.*) – Großgrundbesitzer (-s), (nije naveden rod)

str. 319. **katarakt(a)** – Katarakt m. (nema nastavaka za genitiv i množinu, i sam rod je kriv. Pravi gramatički podatci glase f (-, -e).

c) fleksijski nastavci

Većina pogriješaka predstavlja krivo navođenje nastavka za genitiv jednine koji se mora navesti kako u kratkom tako i u dugom obliku, jer ako se kod natuknica navodi nastavak samo u kratkom obliku, onda korisnik može pomisliti da je to i jedini oblik nastavka, pogotovo ako se u obzir uzme činjenica da u rječniku ima dosta natuknica kod kojih je naveden i kratki i dugi oblik nastavka. Uostalom, u predgovoru je navedeno kako će se navoditi i kratki i dugi oblici nastavaka. Rječnik Jakić – Hurm prečesto ne razlikuje alomorfne nastavke, kako u genitivu -[e]s, tako i u nominativu množine -[e]n.

– nastavci u genitivu jednine

str. 813. **prioritet** – Vorrecht n (-s, -e), Vorrang m (-s) (u *DUW* je genitiv obiju imenica -[e]s)

str. 807. **prijedlog** – Vorschlag, m (-s, „-e). (u *DUW* je gen. -[e]s)

str. 893. **recept** – (*med.*) Rezept n (-es, -e). (korektni nastavak u genitivu je -[e]s, a ne (-s) kako je u rječniku.)

str. 148. **fascikel** (*omot za papire*) – Aktenheft n (-es, -e). (u *DUW* je genitiv -[e]s)

str. 3. **alat** – Werkzeug n, (-s, -e). (u *DUW* je nastavak u genitivu -[e]s, a ne (-s)).

str. 1158. **vinograd** (*na brijegu*) – Weinberg m (-s, -e). (korektni nastavak u genitivu je -[e]s).

str. 911. **rogač** (*bot.*) (*plod*) – Johannisbrot n (-s, -e). (korektni nastavak u genitivu je -[e]s, a ne (-s))

– *nastavci imenica u množini*

str. 23. **bijeda** – Not f (-). (u *DUW* je i množina *die Nöte*, iako nije čest)

str. 846. **provoz** – Durchfuhr f (-), Durchfahrt f (-). (u *DUW* obje imenice imaju u množini (-en)).

str. 6. **apokrif** – Apokryph n (-s, -n). (u *DUW* je nastavak za množinu (-en))

str. 317. **karton** – Karton m (-s, -e). (nastavak u množini je (-s) i rjeđe (-e))

str. 61. **crvojedina** – Wurmstich m (-s). (nastavak u množini glasi. (-e))

str. 925. **samostan** – Kloster n (-s, -) (*DUW* je množina *die Klöster*.)

str. 772. **pravobranilac** (*jur*): **državni pravobranilac** – Staatsanwalt, m (-s, -e.) (u *DUW* je nastavak za genitiv -[e]s, a za množinu (-“e))

str. 143. **episkopat** – Episkopat n (-s). (budući da se radi o vjerskoj ustanovi, onda je *der Episkopat*, a ne *das Episkopat*. Pored toga nastavak za genitiv glasi – [e]s, a ne (-s) kako je u rječniku. Nastavak za množinu, koji nije naveden, glasi (-e))

str. 73. **članarina** – Mitgliedsbeitrag m (-s, -e) (u *DUW* je nastavak za genitiv -[e]s, a množina glasi *die Mitgliedsbeiträge*)

I navođenje tvorbenih oblika mora biti ujednačeno, a ne kao u rječniku Jakić – Hurm. U tom rječniku se uz najbolju volju pri označavanju umanjica i uvećanica ne može pronaći nit vodilja:

str. 1168. **volina** (*augmentativ od vol*) – großer starker Ochse m (-n, -n)

str. 1168. **volić** (*dem. od vol*) – Öchschen n (-e, -) (nastavak za genitiv ne može biti -e)

str. 175. **golupče** – Täubchen n (-s, -)

Zašto u ovom primjeru nije navedeno da se radi o deminutivu od riječi *golub*, kako to da kod riječi *gradina* (*veliki grad*) ne piše da se radi o augmentativu riječi *grad*, a da je *gradić* deminutiv iste riječi?

Rječnik Jakić – Hurm donosi još niz drugih informacija uz pojedine natuknice koje su zastarjele ili pogriješne. Ako taj rječnik već rabi vremensku odrednicu (*pov.*), onda se pitamo, zašto rječnik izdan 2004. u dolje navedenim primjerima tu odrednicu ne daje. Tako neupućeni nje-mački (ali i hrvatski) korisnik može doći do zaključka da *Hrvatski sabor* u nekom tekstu treba prevesti kao *Der kroatische Landtag*, što se doista i događalo. (usp. Prunč, 1996: 14) Svi ovdje navedeni primjeri potječu iz vremena prije osamostaljenja Republike Hrvatske, danas su potpuno izvan uporabe i davno ih je trebalo izbaciti iz rječnika, ili kao u primjeru *Međimurje* korigirati dodatno objašnjenje.

str. 986. **SRH** (= *Socijalistička Republika Hrvatska*) – die Sozialistische Republik Kroatien

str. 975. **SOUR** (= *složena organizacija udruženog rada*) – zusammengesetzte Organisation der vereinten (assoziierten) Arbeit (f- (-, en), (krat. ZOVA) str. 945. **SIZ** (= *Samoupravna interesna zajednica*) – Selbstverwaltungs – Interessengemeinschaft

str. 920. **Sabor Socijalističke Republike Hrvatske** – der Landtag der Sozialistischen Republik Kroatien

str. 945. **SIV** (= *Savezno izvršno vijeće*) – Bundesvollzugsrat m (-s)

str. 1006. **SUBNOR** (= *Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata*) – Bund der Vereinigungen der Volksbefreiungskriegsteilnehmer m.

str. 458. **Međimurje** (*geogr.*) – die Murinsel (-) (*Gebiet in Jugoslawien zwischen Mur und Drau*)

Ako rječnik kod posuđenica navodi iz kojeg jezika je neka natuknica preuzeta, što je sigurno korisna informacija, onda se to mora činiti dosljedno jer se u protivnome korisnik dezinformira, odnosno uvjerava da se radi o izvornim hrvatskim riječima.

str. 77. **čert** (*tur.*) – (*krovna greda*) – Sparren m (-s, -)

str. 78. **čerpić** (*tur.*) – Lehmziegel m (-s, -)

str. 78. **čošak** (*tur.*) – Ecke (-, -n)

str. 77. **čevap** (*tur.*) – am Spießgebratene Fleischstücke (pl.)

No, sada se postavlja pitanje, kako to da kod natuknice na str. 929. *sat*, kod natuknice na str. 66. *čekić*, kod natuknice na str. 70. *čibuk*, kod natuknice na str. 17. *beg*, kod natuknice na str. 13. *babo* i tako redom ne stoji odrednica (*tur.*)? Očito je da se po mišljenju autora radi o izvornim hrvatskim riječima! Poznata nam je rasprava o statusu posuđenica iz turskog jezika. Nama germanistima međutim nije jasno, zašto bi one trebale uživati poseban status, dok se posuđenice iz nekih drugih jezika, koje još i duže traju u hrvatskom jeziku, nazivaju barbarizmima. Nedosljednost kod pridruživanja etimoloških odrednica vidljiva je i kod opisa posuđenica iz drugih jezika. Tako na str. 64. *čardas* i na str. 70. *čigra* nema odrednice (*madž.*). Riječi preuzete iz njemačkog jezika su pak većinom okarakterizirane kao *njemački barbarizam*, na primjer na str. 1038. *šparhert* (*njem. barbar.*), na str. 1038. *špajza* (*njem. barbar.*), *španga* (*njem. barbar.*), ili jednostavno kao *barbarizam*, npr. na str. 148. *farba* (*barbar.*), na str. 148. *farbati* (*barbar.*), na str. 130. *filc* (*barbar.*) itd. Pogriješno stavljanje jezičnih odrednica uvelike umanjuje vrijednost rječnika. Korisnik bi trebao dobiti informaciju da je riječ *čošak* turskog podrijetla, ali isto tako i *sat* i *beg* i *begovica* itd.

3. Definicije i opisi značenja

Centralno mjesto metajeziknog opisa pripada tzv. „leksikografskim definicijama“ koje donose opis leksičkog značenja i koje su po svojoj strukturi slične definicijama u logici (*genus proximum – differentia specifica*), ali se od njih i razlikuju jer ne „definiraju“, već samo formuliraju približan opis značenja u obliku opisa, pravila i sl., iz kojih korisnik rječnika može izvesti značenje natuknice.

Najveći problem definicija leži u njihovoj cirkularnosti koja se manifestira u uporabi leksema tako da se isti leksemi u jednome rječniku

pojavljaju kao natuknice (*definiendum*) i kao sastavni dijelovi opisa (*definiens*) tih istih natuknica. Tako se u *DUW* značenje glagola *bekennen* objašnjava riječima ‘offen zugeben’ i ‘eingestehen’, značenje glagola *gestehen* riječima ‘zugeben’ i ‘bekennen’, a značenje glagola *zugeben* pomoću glagola ‘gestehen’.

U našim hrvatsko-njemačkim i njemačko-hrvatskim rječnicima opisi značenja natuknica mogu se svrstati u četiri kategorije:

- a) *natuknice imaju točna objašnjenja značenja,*
- b) *natuknice imaju kriva objašnjenja značenja,*
- c) *natuknice imaju suvšina objašnjenja značenja,*
- d) *natuknice nemaju objašnjenja značenja.*

a) *natuknice imaju točna objašnjenja*

Uglavnom korektne i dobre opise značenja donosi rječnik autorice Jasenke Kljaić (Kljaić, 1998). Evo nekoliko primjera:

str. 259. **Engelshaar** n (-/e/s) – (*božićni ukras za bor*) vilina kosa

str. 310. **Fettauge** n (-s, -n) – (*na površini tekućine/juhe*) kapljica masnoće

str. 293. **Falschspieler** m (-s, -) – (*pri kartanju*) varalica u igri

str. 780. **Negerkuß**, m kol. (-kusses, -küsse) – (*slastica od tučenog bjelanca i šećera prelivena čokoladom*) – čokoladni poljubac

Isti rječnik ponekad donosi dobre opise značenja, ali ne i hrvatski prijevodni ekvivalent:

str. 887. **Realschule** f (-, -n) – desetogodišnja škola po završetku koje učenik može izučiti zanat ili nastaviti školovanje u srednjoj strukovnoj školi

str. 871. **Parklücke** f (-, -n) – slobodno mjesto za parkiranje između dva parkirana auta

Međutim, slobodno parkirno mjesto može biti između nekog drveta i automobila, i opet je *Parklücke*. Dovoljno bi bilo u rječniku samo navesti *parkirališno mjesto*.

str. 802. **Oktoberfest** n (-es, -e) – svakogodišnja zabavno-privredna priredba u rujnu koja se održava u Münchenu

Ovdje je trebalo ostaviti *Oktoberfest*, a ostalo navesti u zagradama kao pojašnjenje.

str. 162. **Bundesgrenzschutz** m (-es) (*BRD*) – policijske postrojbe posebne namjene za osiguravanje državnih granica.

Ovo objašnjenje je dobro, ali moglo se navesti kao hrvatski prijevodni ekvivalent *Njemačka savezna pogranična policija*.

b) natuknice koje imaju kriva objašnjenja

Nemoguće je navesti sve krive prijevode u rječniku Jakić – Hurm koje značajno umanjuju njegovu uporabnu vrijednost. Zapravo većina natuknica u tom rječniku je neprecizno prevedena i opisana! Neki krivi prijevodi upućuju na neznanje, neki na javašluk, neki opet na pogriješke zbog interferencije. Nekolicina detaljnije opisanih primjera neka ilustrira tu nepreciznost:

str. 2. **akademac** (*pitomac vojne akademije*) – *Militärakademiker* m (-s, -)

Pitomac nije, niti je ikada bio, nekakav *Akademiker*, a njemačka kovanica *Militärakademikar* koju su izmislili pisci ovog rječnika zvuči smiješno, *vojni akademičar*. To ne postoji, osim ako se čovjek ne želi rugati vojsci. *Pitomac vojne akademije* je *ein Student der Militärakademie*

str. 331. **klaustar** – *v.* samostan

Pod natuknicom *samostan* na str. 925. naveden je prijevod *das Kloster*. Kriva uputa *klaustar v. samostan* dovodi korisnika u nedoumicu je li onda *klaustar* i *samostan* jedno te isto. Po rječniku ispada da jest, premda tomu nije tako, jer *klaustar* je dvorište unutar samostana po kojem se može šetati, a ono se njemački zove *der Klosterkreuzgang*. Natuknice *klaustar* i *samostan* imaju dakle potpuno drugačija značenja.

str. 380. **krava muzara** – melkende Kuh f, milchende Kuh f.

Uzme li se u obzir da se njemački participi u atributivnoj funkciji mogu u hrvatskom jeziku izraziti relativnom rečenicom (kao npr. *das weinende Kind* = *dijete koje plače*; *das singende Mädchen* = *djevojka koja pjeva* itd.), onda bi prema tome *melkende Kuh* = *muzeća krava* bila *krava* koja *muze drugu kravu*! Potpuno kriv je i prijevod *milchende Kuh* – *mliječća krava*, osim ako se pod tim misli da krava nije pomužena pa joj curi mlijeko iz vimena. Pravi njemački ekvivalent za *krava muzara* je *die Milchkuh*, a ove riječi u spomenutom rječniku nigdje nema. Ovakvih šaljivih prijevoda ima i u primjerima s drugim životinjama:

str. 850. **psetarina** – Hundegebühr f (-, -en)

Prijevod je jednostavno kriv. Ako se javna usluga plaća, kao npr. poštanska usluga, mjesto gdje se veže brod, gdje se veže pas ili neka druga životinja, gdje se parkira auto itd., onda je za to korektni prijevod njemačka riječ *die Gebühr* = *pristojba*. No, ako država uzima novac za održavanje državnog aparata, kao što je porez na plaću, na auto, na držanje pasa, onda je za to korektan njemački prijevod *die Steuer* = *porez*. U Hrvatskoj još nema mjesta gdje bi se pas mogao privezati da ga netko čuva dok se vlasnik ne vrati te da se za to plaća *naknada/pristojba* = *die Gebühr*. Pravi prijevod riječi *psetarina* je dakle *die Hundesteuer*. Kad bi neki govornik njemačkog jezika čuo riječ *die Hundegebühr*, čudio bi se našem civilizacijskom dostignuću, da se naime kod nas na nekom mjestu može predati psa na čuvanje na neko određeno vrijeme i da se za

to čuvanje uzima naknadu. To postoji za automobile, a onda se ispravno kaže *die Parkgebühr*.

str. 1029. **šeh** (*šah*) – Schach der Königin

Doslovni prijevod na njemački je kriv jer u igri šaha figura se samo u hrvatskom zove *kraljica* ('die Königin'), ona je u njemačkom *die Dame*. Pravi prijevod glasi *Schach der Dame*.

str. 320. **katekumen** (*relig.*) – Katechumene m (-n, -n), Konfirmand m (-en, -en)

Čitatelj ovdje može pomisliti da su navedeni njemački izrazi više ili manje istoznačni, no tome nije tako; *der Katechumene* je osoba koja se priprema za krštenje, a *der Konfirmand* je osoba koja se u protestantskoj crkvi priprema za *konfirmaciju*, tj. za uvođenje mlade osobu u zajednicu vjernika. Budući da autori rječnika ne poznaju ovu razliku, ponavlja se slična pogriješka na str. 355. *konfirmacija* (*relig.*) – v. *krizma*, pa se opet *krizma* prevodi potpuno krivo na str. 387. kao *krizma* (*relig.*) – *Firmung* f (-, -en), *Konfirmation* f (-, -en). Ovdje se jednostavno miješaju datosti dviju religija. Kad bi netko s ovim rječnikom prevodio nekakav tekst te tumačio kako se u nekoj katoličkoj župi održava *konfirmacija*, misleći pritom na *krizmu*, tj. da *Konfirmand* umjesto *Katechumene* dolazi na krštenje, onda bi se svatko upućen uhvatio za glavu.

str. 7. **apostolski** – apostolisch, päpstlich

Korisniku rječnika navedeni prijevodi ne kazuje mnogo ako mu se na neki način ne protumači da se riječ *apostolisch* kao atribut rabi samo u tri slučaja: *apostolischer Segen* = *apostolski blagoslov*, *apostolischer Nuntius* = *papinski nuncij* i *Apostolischer Stuhl* = *Sveta Stolica*, u svim ostalim slučajevima se hrvatska riječ *apostolski* prevodi s *päpstlich*.

str. 738. **oprost** (*oproštenje*) -Verzeihung f (-, -en); (*relig.*); Ablass m (-sses, -"sse); Erlaß m (-sses, -"sse); Absolution f (-,

-en); Freisprechung f (-, -en); Abschied m (-s, -e); Abschiednehmen n (-s) (*na odlasku*).

Samo nekoliko bitnih primjedbi o ovoj natuknici: strukovna odrednica (*relig.*) stoji ispred njemačke riječi pa bi korisnik mogao pomisliti da su sve četiri riječi iz područja religije, što nije slučaj. Riječ *der Erlass* je stručni izraz iz područja prava. Za riječ *die Verzeihung* nije hrvatska riječ *oprost* potpuno ispravan prijevod, *die Verzeihung* je u hrvatskom više *opraštenje*, *praštanje*, a tek onda *oprost*. Njemačka riječ *der Abschied* nije u hrvatskom *oprost*, nego je *rastanak*, *oproštaj*. Riječi *der Ablass* i *die Absolution* dolaze iz područja religije, poglavito katoličke, no nisu ničim protumačene tako da će mnogi korisnici spomenutog rječnika uporabiti krivu riječ. *Oprost* koji se na njemački prevodi s *der Ablass* je oprost od kazne za dušu u čistilištu, ako se za nju moli. Ovaj *oprost* nema veze s ispovijedanjem i oprostom od grijeha jer oprost od grijeha u ispovijedanoci se na njemačkom kaže *die Absolution*, ili pak, što u rječniku nedostaje, *die Vergebung*.

Rječnik Jakić – Hurm nije se proslavio niti obradom frazema:

str. 583. **nos: spustiti nos** – die Nase hängen lassen

Ako je netko potišten, obeshrabren ili neraspoložen, onda se to na njemačkom ne kaže na ovaj način, već korektnim izričajem *den Kopf hängen lassen*. Istine radi, u DUW stoji i *die Nase hängen lassen*, a za opis značenja upućuje se na *Kopf* kao sinonimni frazem. U natuknici *Kopf* nalazimo *den Kopfhängen lassen* u značenju *mutlos sein* ('biti potišten, obeshrabren, neraspoložen'). U hrvatskome jeziku frazem *spustiti nos* se rabi međutim u značenju 'biti uvrijeđen'.

str. 827/8. **progledati: progledati kome kroz prste** – jmdm. durch die Finger sehen

Ovdje se radi o doslovnom prijevodu hrvatskog izričaja koji u njemačkom jeziku ne postoji (osim u nekim frazeološkim rječnicima hrvatskih

autora) i nitko ga ne bi razumio. Korektan prijevod na njemački glasi *bei jmdm. ein Auge zudrücken*.

str. 1164. **vlak: ubrzani vlak** – beschleunigter Personenzug

Oslanjajući se na rječnik Jakić – Hurm čovjek bi načinio šaljiv prijevod; *beschleunigter Zug* ne znači u njemačkom jeziku ništa, osim da vlak ide sporo pa onda ubrza. Zapravo bi onda svaki vlak bio ubrzani vlak jer najprije krene polako pa onda ubrza! Najtočniji prijevod za *ubrzani vlak* je *Schnellzug*. Neupućeni će reći da je *Schnellzug* 'brzi vlak', što nije točno. Brzi vlak se prije zvao *D-Zug (Durchgangszug)*, ili kako stoji u DUW „auf längeren Strecken verkehrender, sehr schnell fahrender Zug, der nur an wichtigen Bahnhöfen hält“. Ako se rabio izraz *Schnellzug*, to je bilo u značenju koje danas pokriva naziv *Regionalexpress*, a čemu u hrvatskom jeziku najviše odgovara naziv *ubrzani vlak*. Također se danas umjesto *D-Zug* rabi izraz *EC (Eurocity-Zug)*. Ali sve ovo nije bitno, mi smo htjeli ukazati na nepostojeću sintagmu *beschleunigter Personenzug* kojoj bi se Nijemci od srca nasmijali. To je kreativni doprinos „leksikografske redakcije“ koja dopunjuje i proširuje spomenuti rječnik.

c) *natuknice imaju suvšina objašnjenja*

str. 148. **fascikel** (*omot za papire*) – Aktenheft n (-es, -e)

str. 315. **karat** (*jedinica mjere za zlato i drago kamenje*) (= 0,2 g) – Karat n (-s, -e)

str. 685. **pelerina** (*vrsta ogrtača*) – Pelérine f (-, -n)

d) *natuknice nemaju objašnjenja značenja.*

str. 6. **apokrif** – Apokryph n (-s, -n), Apkryphon s (-s, -pha ili -phen)

str. 9. **atavizam** – Atavismus m (-, -men)

str. 5. **anatema** – Anathem n (-s, -e), Anathema n (-s, -themata)

Posebna je priča Langenscheidtov džepni rječnik iz 2007. godine, u kojem su u hrvatsko-njemačkom dijelu navedene sasvim drugačije riječi nego u njemačko-hrvatskom. Tako se npr. za njemačku riječ *der Hirte* u njemačko-hrvatskom dijelu kao ekvivalent navodi riječ *pastir*, dok je u hrvatsko-njemačkom dijelu riječ *der Hirte* ekvivalent „hrvatskoj“ riječi *čoban!* Govorimo o rječniku iz 2007., u čijem predgovoru na str. 6. piše: „Razvoj događaja u državama, koje su nastale raspadom bivše Jugoslavije, doveo je do razdvajanja hrvatskog i srpskog jezika. Osnovu ovom rječniku čini današnji hrvatski jezik.“ Razdvajanje jezika na Langenscheidtov način izgleda ovako: kroatiziran je samo njemačko-hrvatski dio rječnika, dok je hrvatsko-njemački dio ostao kao u prijašnjem izdanju s riječima karakterističnim za srpski jezik. Evo nekoliko primjera kao ilustracija za mnoštvo drugih. Različite riječi istaknute su masnim slovima:

Hrvatsko-njemački dio:

str. 110. **kamila** – Kamel n
 str. 133. **kurjak** – Wolf m
 str. 214. **perla** – Perle f
 str. 48. **ćutjeti** – empfinden, fühlen
 str. 48. **ćurak** – Truthahn m

str. 48. **ćurka** – Pute f
 str. 46. **čoban** – Hirte m
 str. 64. **duhati** – blasen
 str. 70. **fićuk** – Pfiff m.
 str. 280. **prolistati** – durchlesen
 str. 109. **kalemiti** – impfen

str. 72. **fudbal** – Fußball m

str. 182. **obezbijediti** – sichern
 str. 69. **fabrika** – Fabrik f
 str. 28. **bezbjednost** – Sicherheit f

Njemačko-hrvatski dio:

str. 725. Kamel n (-e)s, -e) – **deva**
 str. 930. Wolf m (-e)s, -e) – **vuk**
 str. 788. Perle f (-, -n) – **biser**
 str. 644. empfinden – **osjetiti**
 str. 877. Truthahn m
 (-e)s, „-e) – **puran**
 str. 797. Pute f (-, -n) – **pura**
 str. 711. Hirte m (-n, -n) – **pastir**
 str. 607. blasen – **puhati**
 str. 790. Pfiff m (-e)s, -e) – **zvižduk**
 str. 629. durchlesen – **pročitati**
 str. 717. impfen – **cijepiti,**
vakcinirati
 str. 675. Fußball m (-e)s)
 - **nogomet**
 str. 842. sichern – **osigurati**
 str. 658. Fabrik f (-, -en) – **tvornica**
 str. 842. Sicherheit f (-, -en)
 - **sigurnost**

str. 20. **apostolski stol** – der Heilige Stuhl str. 863. der Heilige Stuhl –
Sveta Stolica.

Na sličan nejasan način opisana su imena mjeseci. Svi mjeseci u hrvatsko-njemačkom dijelu uvršteni su internacionalnim imenima, na primjer na str. 104. *januar* – *Januar* m, na str. 145. *mart* – *März* m itd., a u njemačko-hrvatskom dijelu ponekad su navedeni samo hrvatski nazivi, npr. na str. 722. *Januar* m – *siječanj*, a ponekad i internacionalni nazivi i opisi kao na str. 579. *August* m – *kolovoz*, *august*, *osmi mjesec*.

Umjesto zaključka

Umjesto zaključka donosimo citat iz jednog govora njemačkog književnika Ericha Kästnera, poznatog prije svega po dječjoj literaturi, koji je održao djeci pred početak školske godine: „Ne vjerujte uvijek svojim udžbenicima! Oni nisu nastali na gori sinajskoj, u većini slučajeva čak niti na razumljivi način, već su nastali iz starih udžbenika, koji su nastali iz još starijih udžbenika, a oni iz još starijih udžbenika. To se naziva tradicijom. Ali to je nešto sasvim drugo.” (Kästner, 1969: 180-184)³

Sve ovo vrijedi i za rječnike; i u njima su konzervirana i prenošena neka znanja i sadržaji kroz više desetljeća pa i stoljeća. Neki se zbog toga čak nazivaju znanstvenima. Međutim, njemačka riječ *Wissenschaft* kao i hrvatska *znanost* ima u sebi i ponešto apodiktičnog značenja. Nasuprot tome engleska je riječ *science* nastala od latinske *scientia* koja znači ‚mudrost‘. U mudrost ne spada samo znanje, već i svijest o ne-znanju. Priznati ne-znanje pak spada među najbolje kreposti znanstvenika.

Literatura

- *Duden. Deutsches Universalwörterbuch.* (2003) Dudenverlag, Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich.
- JAKIĆ, BLANKA, Hurm, Antun (2004) *Hrvatsko-njemački rječnik*, Školska knjiga, Zagreb.

3 (Preveo autor priloga).

- KÄSTNER, ERICH (1969) *Ansprache zum Schulbeginn. Gesammelte Schriften für Erwachsene*, sv. 7. München/Zürich.
- KLJAIĆ, JASENKA (1998) *Njemačko-hrvatski praktični rječnik*, Školska knjiga, Zagreb.
- *Langenscheidt Džepni rječnik: hrvatsko-njemački, njemačko-hrvatski*. (2007) Langenscheidt, Berlin-München-Warschau-Wien-Zürich-New York.
- MIKIĆ, PAVAO, GOJMERAC, MIRKO (2011) *Hrvatsko-njemački religijski rječnik*, Naklada Slap, Jastrebarsko.
- PRUNČ, ERICH (1996) *Posljedice prevođenja*, Naklada PIP, Zagreb.
- SCHLAEFER, MICHAEL (2002) *Lexikologie und Lexikographie*, Erich Schmidt Verlag, Berlin.

MIRKO GOJMERAC ♦ PAVAO MIKIĆ

INFORMATION UND DESINFORMATION IM WÖRTERBUCH

Zusammenfassung

Wörterbücher lassen sich in ihrem Aufbau als Gefüge verschiedener, sich wechselseitig ergänzenden Informationskomplexe beschreiben, die man als Wörterbuchteile bezeichnet. Der zentrale Teil ist der Artikelteil, der das Wissen über Einzelwörter oder Wortgruppen bietet und den Informationsschwerpunkt bildet. Andere Wörterbuchteile – Einleitungen, Benutzungshinweise, Quellenverzeichnisse etc. – sind komplementäre Teile. Ihre wichtigste Funktion besteht darin, dass in den Wörterbuchartikeln wiederholt auftretende Informationen verkürzt angegeben und an einer zentralen Stelle vollständig geboten werden.

Die einzelnen Wörterbuchartikel stellen die größten selbständigen Informationseinheiten dar. Um die zu einem bestimmten Stichwort gesuchten Informationen zu erfassen, reicht oft die Lektüre des betreffenden Einzelartikels. Es ist nicht erforderlich, größere Artikelreihen oder das gesamte Wörterbuch zu lesen. Neben den grammatischen Angaben, lexikographischen Definitionen und Kommentaren, Beispielen, Verweisen und anderen komplementären Angaben ist die Mikrostruktur des Wörterbuchartikels ebenfalls eine wichtige Informationsquelle. Sie manifestiert sich in der Interpunktion, in typographischen Formaten und anderen Gestaltungsmitteln sowie Absätzen und läßt sich als organisierte Abfolge verschiedener Informationsmodule beschreiben.

Wenn man die hierzulande herausgegebenen kroatisch-deutschen Wörterbücher in die Hand nimmt, ist man vor Staunen, Schrecken und Entsetzen sprachlos bzw. man kann seinen eigenen Augen nicht trauen, dass so viele Fehler und Desinformationen auf allen Ebenen der Informationsstruktur heutzutage in einem Wörterbuch möglich sind. Man kann diesen Wörterbüchern z.B. die „Informationen“ entnehmen, dass *krava muzara* auf Deutsch *melkende Kuh* heißt, dass *akademac* (*pitomac vojne akademije*) im Deutschen *Militärakademiker* statt *Student der Militärakademie* heißt, dass es zwanzig Jahre nach dem Zerfall Jugoslawi-

ens noch immer im Wörterbuch *Savezni sekretarijat za vanjske poslove (SSVP)* – das *Bundessekretariat für auswärtige Angelegenheiten* und *Savezno izvršno vijeće (SIV)* – den *Bundesvollzugsrat* gibt, dass *Međimurje* „ein Gebiet in Jugoslawien zwischen Mur und Drau“ ist. Dazu gesellen sich unzählige falsche Definitionen und falsche grammatische, etymologische und enzyklopädische Angaben, die in unserem Beitrag analysiert und systematisiert werden.

Schlüsselwörter: lexikalische Information, Struktur des Wörterbuchartikels, lexikographische Definitionen, grammatische, historische und andere Angaben im Wörterbuch